

RASPRAVE I ČLANCI

Dražen Volk

KRŠĆANSTVO KAO SIMBOLIČKA FORMA FILOZOFSKA ANALIZA MOGUĆNOSTI EKUMENSKOG DIJALOGA

Dr. sc. Dražen Volk

UDK: [230.1: 261.8]:165.21CASSIRER, E.

Izvorni znanstveni rad

Svaki ljudski pokušaj približavanja i stvaranja zajedništva pretpostavlja dijalog. Dijalog o kojem ovdje govorimo je dijalog na akademskoj razini, odnosno dijalog koji uključuje razmjenu razumskih spoznaja i iskustava, tj. dijalog koji nastoji biti objektivan. Budući da se nalazimo na području spoznaje, logično je za ovaj zadatak zatražiti pomoć filozofije. Kao sažetak filozofskog objašnjenja problema dijaloga moglo bi se reći da filozofija promatra dijalog u okviru dva problema: dijalog kao polazište spoznaje, te spoznaja „drugoga“ kao preduvjet dijaloga. Ovi problemi nas upućuju na to da je za otvoreni dijalog potrebno biti svjestan načina na koji smo došli do određenih spoznaja, te kako prepoznati drukčijost „drugoga“. Prema našem skromnom sudu filozofski pristup koji bi mogao bitno pomoći rješavanju navedenih zadataka je onaj velikog filozofa XX. st. Ernsta Cassirera, koji razvija filozofiju simboličkih formi. Primjenom ovog filozofskog sustava u teologiji se dolazi do zaključka da je i kršćanstvo, budući da je religija, određena simbolička forma. Iznošenjem temeljnih elemenata filozofije simboličkih formi i njihovom primjenom na kršćanstvo, dolazi se do bitnih zaključaka o razvoju specifične kršćanske svijesti i iskustva, a time i spoznaje, te do pozitivnog prihvaćanja pluralnosti u kršćanstvu, što baca novo svjetlo na mogućnost ekumenskog dijaloga.

Ključne riječi: dijalog, ekumenizam, filozofija simboličkih formi, spoznaja, teološka spoznaja.

* * *

Uvod

Tema ovog dvodnevnog znanstvenog skupa je analiza dosadašnjeg postignuća ekumenskog vijeća Crkava. Svaki ljudski pokušaj približavanja i stvaranja zajedništva pretpostavlja dijalog. Dijalog o kojem ovdje govorimo je dijalog na akademskoj razini, odnosno dijalog koji uključuje razmjenu razumskih spoznaja i iskustava, tj. dijalog koji nastoji biti objektivan. Budući da se nalazimo na području spoznaje, logično je za ovaj zadatak zatražiti pomoć filozofije.

Filozofija XX. st. u ocrtavanju dijaloga kreće od židovsko-kršćanskog personalizma (dakle, od razrađenog nauka o osobi), te od problematiziranja onoga koga nazivamo „drugi“ (tj. „ti“). Uobičajeno u pitanje, problem bi glasio: Kako ja kada gledam, odnosno percipiram drugo tijelo, meni strano, u njemu mogu prepoznati i spoznati drugo ja koje misli, tj. drugog čovjeka?¹ Jedan od mogućih odgovora bi bio: Moja spoznaja „drugoga“ počiva na analogiji po kojoj ja na temelju iskustva samoga sebe zaključujem o drugome. Prema M. Buberu dijalog označava razgovor, koji kroz međusobno pripočevanje dovodi do interpersonalnog, tj. međuosobnog, „između“, odnosno do usuglašenosti stajališta sudionika u razgovoru.² Kao sažetak filozofskog objašnjenja problema dijaloga moglo bi se reći da filozofija promatra dijalog u okviru dva problema: dijalog kao polazište spoznaje, te spoznaja „drugoga“ kao preduvjet dijaloga.

Podimo najprije od dijaloga kao polazišta spoznaje. Općenito govoreći možemo ustvrditi da spoznaja počiva na iskustvu, a da bismo imali bilo kakvo iskustvo potrebno je utiscima iz vanjskog svijeta i sfere unutarnjeg u čovjeku dati određeno značenje, odnosno odčitati ih da bi mogli postati za nas iskustvom. S druge strane ako si postavimo općenito pitanje o spoznaji i tumačenju svijeta, tada nam se ono pokazuje kao nepregledna mnoštvo raznoraznih pristupa, svjetonazora, i pokušaja uobličavanja i osmišljavanja svakodnevnog iskustva. Uočljivo je u biti da čovjek jednoj te istoj stvari pristupa na različite načine: npr. uzmimo jednostavnu liniju: za matematičara

1 Usp. J. HEINCRICHS, *Dialog, dialogisch*, u: J. RITTER – K. GRÜNDER, (ur.), *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, II, Basel, 1998., str. 226.

2 Usp. *Isto*.

to je beskonačni niz točaka, za umjetnika ona je osnovni element likovnog jezika, u mitologiji ona može poprimiti značenje nekog božanstva, u svakodnevnom jeziku može se povezati sa sportom ili prometom i sl. Jednostavno rečeno, ljudski pristup istoj stvari uvijek je pluralan; u moderno doba uvriježeno je da se znanstveni pristup uzima kao najobjektivniji. Ali ono što je u svemu tome zajedničko je to da sva ta tumačenja nose pečat čovjeka, točnije čovjekove kulture. Ako bismo tražili jedinstvo tumačenja koja su sadržajno različita, onda ga jedino možemo naći u tome da su plod djelovanja ljudskog subjekta, tj. onoga koji ih je uobličio koji im je dao formu. Govor o formi nas može odvesti korak dalje, u smislu da možemo ustvrditi kako određena zajednička vizija svijeta, tj. postojanje organizativnog centra svega znanja, dovodi do razvoja zajedničkog shvaćanja čovjeka, što pospješuje shvaćanje smisla života, a samim tim i određivanje temeljnih etičkih principa. Danas taj organizativni centar ne postoji, što dovodi do raspršenosti znanja o čovjeku, te dezorijentacije na egzistencijalnom i etičkom području.

Ako problem dijaloga kao polazišta spoznaje postavimo u području ekumenizma, nameće se pitanje je li cilj takvog dijaloga dolazak do posve istovjetnih, sadržajno ujednačenih i uniformiranih stavova oko točaka koje su prijeporne? Ako promatramo Novi Zavjet i život prvih kršćanskih zajednica, koje predstavljaju ideal za sve kršćanske zajednice kasnijih vremena, vidimo da je otpočetak postajalo više teoloških pristupa.

S druge strane i sam pokušaj usuglašavanja stajališta ne može se već odavna temeljiti na tradicionalnom shvaćanju znanja, koje podrazumijeva podudaranje između subjekta i objekta, tako da bi istina bila definirana kao *adaequatio rei et intellectus*. Moderna filozofija počevši od Kanta, je premjestila naglasak od spoznaje objekta prema konstitucionalnim i konstruktivnim procesima iskustva i znanja. To znači da je nešto racionalno opravdivo samo ako se manifestira kao rezultat određenog argumentativnog procesa koji se mora temeljiti na točno određenim kriterijima³. Posljedica ovakvih postavki je i da

3 K. TANNER, Ist die Theologie ein solides Wissen? Bemerkungen zur Aufgabe von Theologie auf der Basis von Kant, Habermas und Cassirer, u: K. TANNER, (ur.), *Religion und symbolische Kommunikation*, Leipzig, 2004, str. 19.

se moderna znanost ne može temeljiti na zakonitostima klasične aristotelovske logike. Samim tim i teologija kao znanost da bi učinila rezultate svoga istraživanja racionalno opravdivima i priopćivima, te da bi dovela do usuglašavanja stajališta, trebala bi preispitati svoje epistemološke postavke i zapitati se je li logika modernih znanosti⁴ primjenjiva na njenom području.

Ako sažmemo dosad rečeno o dijalogu kao polazištu spoznaje i to prenesemo na područje ekumenizma tada dolazimo do tri temeljna problema: kako objasniti nastanak karakterističnog kršćanskog iskustva kao polazišta spoznaje, kako pozitivno vrednovati pluralnost, te kako na područje teološke spoznaje i znanja primijeniti kriterije moderne znanosti, budući da je to preduvjet akademskog dijaloga.

Drugi problem vezan uz dijalog, odnosno spoznaja „drugoga“ kao preduvjet dijaloga, donosi sa sobom nekoliko momenata koje je nužno razriješiti. Prije svega ako prihvatimo tvrdnju da spoznaja „drugoga“ počiva na analogiji po kojoj „ja“ na temelju iskustva samoga sebe zaključuje o drugome, tada se nameće pitanje kako dolazimo do spoznaje o samom sebi i na koji način dolazimo do analogije koja nam omogućuje spoznaju drugoga.

1. Osnovni elementi filozofije simboličkih formi

Dosad navedeno ima za cilj ukazati na moguće probleme i neophodne elemente koji su preduvjet razjašnjenja mogućnosti dijaloga među različitim kršćanskim zajednicama. Oni nas upućuju na to da je za otvoreni dijalog potrebno biti svjestan načina na koji smo došli do određenih spoznaja, te kako prepoznati drukčijost „drugoga“. Prema našem skromnom sudu filozofski pristup koji bi mogao bitno pomoći rješavanju navedenih zadataka je onaj velikog filozofa XX. st. Ernsta Cassirera.

Filozofija simboličkih formi, ili opća teorija nepromjenjivih aspekata iskustva, koju on razvija upravo ima za cilj ujediniti unutar sebe različite načine i pravce spoznaje stvarnosti, nastojeći na taj način shvatiti razloge svakog pokušaja interpretacije, svakog objaš-

4 Ovdje se jasno misli na logiku humanističkih i kulturoloških znanosti.

njenja stvarnosti kojeg je sposoban ljudski duh, shvaćajući ga u njegovoj specifičnosti⁵. Iznijet ćemo samo u najkraćim crtama postavke Cassirerovog pristupa, da bi postala jasnija primjena njegove filozofije na problem kršćanske spoznaje i mogućnost dijaloga.

Prema Cassireru, čovjek je pored temeljna dva sustava kojeg svaki organizam ima⁶ razvio i treći simbolički sustav. To znači da između svijeta koji ga okružuje i sebe čovjek stvara simbole, odnosno čovjek se ne nalazi nikad pred „golom“ stvarnošću, nego nam je ona uvijek dana i prisutna preko simbola. Da bi pojasnio ovu činjenicu on koristi pojam simbolička bremenitost (*symbolische Prägnanz*) kojim se želi reći da svaki utisak koji primamo bilo izvana bilo iz naše nutrine u svijesti ne postoji kao takav, nego da bi uopće u našoj svijesti opstao, svakom takvom utisku se pridaje određeno značenje, a koje će značenje primiti ovisi o simboličkoj formi u koju biva uključen⁷. Iz ovoga slijedi da ljudsko iskustvo nikad nije pasivno, nego aktivno. Utisci koje primamo ne oblikuju direktno naše iskustvo, nego da bismo nešto mogli pročitati kao iskustvo, potrebno je da bude preoblikovano, tj. dovedeno na našu ljudsku razinu, odnosno umetnuto u kulturu. Simboličke forme su strukture ljudskog duha preko kojih konstruiramo objektivnu stvarnost, odnosno preko kojih formiramo ljudski kulturalni svijet. Forme predstavljaju totalitet, cjelovitost značenja. Cassirer ih nabroja nekoliko: mit, religija, jezik, umjetnost, povijest, znanost. Znanost je forma u kojoj ljudski duh postiže najviši stupanj objektivnosti. Svaka od formi ima svoju specifičnu strukturu, koja povratno utječe na oblikovanje svijesti. Može se reći da u različitim epohama razvoja čovječanstva i pojedinih kultura, određene su forme bile dominantne te su bitno utjecale na razvoj i oblikovanje drugih formi. Za religijsku svijest je karakteristično prije svega otkrivanje unutarnjosti u kojoj se iz odnosa Bog

5 Usp. E. CASSIRER, *Sulla logica delle scienze della cultura. Cinque studi*, Firenze, 1979., str. 16s.

6 Prvi je receptivni sustav, a drugi je sustav koji organizmu omogućuje da djeluje. Na temelju ova dva sustava formira se funkcionalni krug koji određuje koji predmeti ulaze u polje zanimanje organizma (usp. E. CASSIRER, *Saggio sull'uomo. Introduzione ad una filosofia della cultura umana*, Roma, 1968⁸, str. 78).

7 Usp. E. CASSIRER, *Filosofia delle forme simboliche*. III/1. *Fenomenologia della conoscenza*, Firenze, 1996, str. 270).

i „ja“ tumači sva ostala stvarnost⁸. Kršćanstvo, budući da je religija, može se također promatrati kao simbolička forma. Vrhunac razvoja religije kao simboličke forme, prema Cassireru, predstavlja mistika. Svaki mistik dolazi do točke kada između njega i božanskog nestaje svaki element empiričkog, svaka slika ili predodžba, svaki simbol. Ali vraćajući se u svakodnevnu stvarnost da bi to iskustvo priopćio nužno mora posegnuti za postojećim formama i simbolima, ili iz postojećih mora stvoriti nove⁹.

Simboličke forme, prema Cassireru, imaju tri temeljna metafizička principa¹⁰ ili izvora, koje on naziva bazičnim fenomenima. To su: ja (ili monada), djelovanje (ili etika, ili volja, ili ti, ili drugi) i djelo (*das Werk*, u značenju trajnog kulturalnog produkta). Prvi fenomen odnosi se na život, neprekidnu struju svijesti, u kojoj imamo iskustvo svoga ja, samih sebe. To iskustvo samog sebe vezano je uz određeni osjećaj, jer osjećaji konstituiraju „ja“. Drugi fenomen se tiče djelovanja monade ili „ja“ u svijetu koji ga okružuje, odnosno ovaj fenomen je vezan uz našu svijest o akciji o djelovanju. Tu je nužno uključena volja bilo naša bilo volja drugih, i samim tim uz ovaj fenomen je vezana i etika. Treći fenomen se može definirati kao trajni, ili trajniji, kulturološki produkt ili djelo. Djela mogu biti materijalna i nematerijalna i odnose se na djela umjetnosti, znanosti, politike, religije, itd. Kao takva, djela mogu nastati isključivo u društvu, odnosno društvo je pretpostavka da bi pojedinac mogao stvarati navedena djela. Ovaj fenomen je nužno vezan uz objektivnu spoznaju i mišljenje. Kao temelj iskustva ova tri elementa su primordijalni, ali ako se promatraju pod vidom kako se ostvaruju u iskustvu, onda su hijerarhijski poredani, tj. drugi se razvija iz prvoga, treći se razvija iz drugoga.

Uz dosad navedeno ovdje je još bitno ukratko izložiti Cassirerov opis odnosa između „ja“ i „ti“. Cassirer o tome govori u sklopu

8 Usp. E. CASSIRER, *Filosofia delle forme simboliche*. II. *Il pensiero mitico*, Firenze, 1996., str. 343.

9 Usp. E. CASSIRER, *Sulla logica delle scienze della cultura*, str. 116s.

10 Kada Cassirer govori o metafizičkim principima tada ne polazi od pitanja o naravi apsolutnog bitka, nego sljedeći Kanta se pita što znače ili koje su pretpostavke, odnosno koji su uvjeti mogućnosti svake tvrdnje o bilo kojem objektu spoznaje i koji su putevi i načini po kojima ih možemo prepoznati (usp. E. CASSIRER, *Wesen und Wirkung des Symbolbegriffs*, Darmstadt, 1956.², str. 228).

analize kulturoloških znanosti gdje se percepcija usmjerava ili prema stvarima ili prema osobama, pri čemu je stvar uvijek „drugi“ ili „drugo“ u svakom smislu, a „ti“ je u biti *alter-ego*¹¹. „Ja“ i „ti“ nisu datosti u sebi zatvorene nego putem zajedničkog djelovanja stvaraju simboličke forme, i upravo zahvaljujući ovim formama, odnosno u njima započinje proces konstituiranja dva svijeta: svijeta „ja“ i svijeta „ti“. To znači da ne postoji nepromjenjivo „ja“ koje bi izvana prodrlo u sferi nepromjenjivog „ti“, nego s obzirom na simboličku formu u kojoj se dijalog odvija, „ja“ i „ti“ nisu jednaki u umjetnosti, ili u religiji, i to usljed različite relacije koja se uspostavlja među njima. Bilo koja stvar, ili bolje rečeno djelo, nastalo unutar ljudske kulture postaje most između „ja“ i „ti“, pri čemu određeno djelo ili značenje koje ono nosi nije prisutno kao duplikat u „ja“ i „ti“, jer bi na taj način ostalo neobjašnjivo kako „ja“ može prepoznati da djelo dolazi od „ti“, odnosno kako je moguće spoznati „ti“¹². Drugi subjekt nam postaje spoznatljiv ne zbog toga što bismo mogli ući u njegovu nutrinu, nego zbog toga što možemo ući u iste procese koji su bili djelatni u tom subjektu prilikom stvaranja djela kao medija komunikacije. Drugim riječima, komunikacija zahtijeva zajedništvo u određenim formativnim procesima, a ne podudarnost u određenim produktima¹³. Djelo kao medij komunikacije koji dolazi od drugoga potiče nas na aktivnost. Tako npr. znanstvenik s područja kulturoloških znanosti da bi razvio određenu hermeneutiku i fenomenologiju djela koja proučava, treba dopustiti da ta djela potaknu u njemu slične procese koji su ih oblikovali.

2. Kršćanstvo kao simbolička forma – analiza mogućnosti ekumenskog dijaloga

Ako pokušamo primijeniti elemente filozofije simboličkih formi na prvu grupu problema koji se odnose na dijalog kao polazište spoznaje, tada je temeljni zadatak pokušati objasniti specifičnost kršćanskog iskustva odnosno razvoj kršćanske svijesti i pripadaju-

11 E. CASSIRER, *Sulla logica delle scienze della cultura*, str. 36.

12 *Isto*, 102.

13 *Isto*.

će simboličke forme koji ga oblikuju. Primjenjujući filozofiju simboličkih formi, dolazimo do sljedećih zaključaka: središte iz kojeg se događa razvoj kršćanske svijesti je odnos Bog i „ja“¹⁴. Kršćanski mistici su svjesni da se spoznaja može događati samo u okvirima uporabe simbola, te stoga ono esencijalno božansko se može samo osjetiti (o tome dosta govori mistika srca: Pascal, Dostojevski, ruski mistici s kraja XIX. i početka XX. st.¹⁵). Taj osjećaj kojeg pojedinac ne stvara sam postaje uporište za razvoj doživljaja sebe¹⁶; jasno je da se on nastavlja uobličavati s obzirom na postojeću simboličku formu koja je dominantna u životu pojedinca, što isto uključuje socio-kulturološke i povijesne momente. Ovaj započeti proces stvara kod pojedinca osjećaj jedinstva, cjelovitosti koji se pretače u etičku simpatiju. Ovdje je važno naglasiti da se radi također o pneumatološkim procesima, u kojima Duh Sveti oblikuje sliku Kristovu u nama. To se dalje prelijeva na odnos prema drugima, ili „drukčijima“ i dovodi do formiranja zajednice, njenog jezika i djelovanja¹⁷. Oba ova elementa dovode do razvoja specifične kršćanske misli koja stvara trajna kulturološka djela. Teologija pokušava znanstveno reflektirati o njima i uočiti njihovu specifičnu inteligenciju. Svi ovi navedeni elementi čine specifično kršćansko iskustvo i oblikuju spoznaju.

Iz navedenoga se mogu izvući zaključci glede drugog problema, a to je: Kako pozitivno vrednovati pluralnost? Možemo reći da je svaka kršćanska Crkva i zajednica formirana kroz tri izvora iskustva o kojima govori Cassirer, te se stoga nameće pitanje je li moguće u dijalogu doći do posve istovjetnih, sadržajno ujednačenih i uniformiranih stavova oko točaka koje su prijeporne? Ili je možda ipak nužno dijalogu dodati i element formalnog usuglašavanja što bi to bila autentična kršćanska svijest, koja oblikuje autentično kršćan-

14 Može se reći da je ovo područje prvog bazičnog fenomena.

15 Usp. T. ŠPIDLIK, *L'uomo, persona agapica*, u RAZNI AUTORI, *Teologia pastorale. A partire dalla bellezza*, Roma, 2005, str. 186.

16 Ova tvrdnja izgleda preuranjeno iznesena. Za njeno objašnjenje bilo bi potrebno puno više prostora. Ovdje navodimo samo to da je razvijena na temelju filozofske misli D. Korsch-a (usp. više o tome: I.U. DALFERTH – PH. STOELLGER, Einleitung. Krisen der Subjektivität – Problemanzeigen und Wegmarken, u: I.U. DALFERTH – PH. STOELLGER, (ur.), *Krisen der Subjektivität. Problemfelder eines strittigen Paradigmas*, Tübingen, 2005, IX-XXXI).

17 Za objašnjenje ovih procesa su od velike koristi filozofske i teološke teorije (*Sprach- i Handlungstheorien*).

sko iskustvo i spoznaju. Ovakav pristup nužno uključuje pluralnost, ali bez relativizma, budući da ide za tim da se ukaže na preduvjete mogućnosti nastanka svake kršćanske zajednice i njenog specifičnog tumačenja vjerskih istina i svijeta kao takvoga, i utvrđivanje može li se govoriti o zajedničkoj kršćanskoj simboličkoj formi. Nadalje ovakav pristup uvažava specifični razvoj svake tradicije i po mom skromnom sudu bliži je biblijskim izvorima na kojima se svi nadahnjemo. Poziv da svi budu jedno, ne znači da svi budu jednaki, nego pretpostavlja jedinstvo u različitostima.

Upravo analiza kršćanske simboličke forme općenito, te njenih konkretnih realizacija, trebala bi biti jedan od zadataka teologije (ovime prelazimo na treći problem), koja je ujedno i kulturološka znanost. Primjenjujući elemente i logiku koju donosi Cassirerova filozofija, teologija bi dobila dodatni instrumentarij koji joj omogućava objektivniji pristup, što pospješuje unutar kršćanski dijalog, ali i dijalog s modernim društvom. Na ovaj način bi se stvorili okviri i prepoznale mogućnosti u kojima je moguće doći do konsenzusa, ali i također oni momenti o kojima nije ili gotovo nije moguće dijalogizirati budući da uključuju elemente promjenom kojih se ne bi moglo više govoriti o specifičnosti dotičnih zajednica.

Primjenjujući ove opće zaključke na ekumenizam i mogućnost dijaloga možemo ustvrditi sljedeće: prije svega današnja, ili dosadašnja, dominantna forma koja prilično utječe na oblikovanje drugih simboličkih formi, pa samim tim i religije, je ona slobodnog tržišta i ekonomskog planiranja povezana s tehnikom i znanošću¹⁸. To poprilično otežava razvoj autentične kršćanske svijesti, i prvo pitanje koje si trebamo postaviti: što je to autentična kršćanska svijest, te

18 To se lako može uočiti po utjecaju ekonomije na današnji način govora, pa samim tim i razmišljanja. O ovome T. Jähnichen daje jednu vrlo interesantnu i znakovito analizu: „Ökonomische Begriffe sind in der Kommunikationskultur der Gegenwart omnipräsent. Sowohl in der Alltagssprache [kurziv, D.V.] wie aber auch in der wissenschaftlichen Literatur lässt sich vor allem seit dem letzten Drittel des zwanzigsten Jahrhunderts ein ausgesprochener Siegeszug ökonomischer Kategorien konstatieren [...] In vielen zeitkritischen Diagnosen werden solche Phänomene als Ausdruck einer nahezu 'totalen' Ökonomisierung der Lebenswelt [kurziv, D.V.] gebrandmarkt, wobei unausgesprochen unterstellt wird, dass dem Gebrauch ökonomischer Begrifflichkeiten die Geltung der diesen Kategorien zugrunde liegenden ökonomischen Denkweise entspricht, welche somit nach und nach in allen Lebensbereichen prägend wird [kurziv, D.V.]“ (T. JÄHNICHEN, *Wider die Tyrannei ökonomischer Kategorien in der Kommunikationskultur der Gegenwart*, u: K. TANNER, (ur.), *Religion und symbolische Kommunikation*, Leipzig, 2004., str. 250).

posjedujemo li je mi da bismo mogli shvatiti svoje vlastite crkvene tradicije i djela te da bismo s njom pristupili drugima, jer sposobnost komuniciranja ne sastoji se u posjedovanju zajedničkih djela, nego u sudioništvu u zajedničkim procesima iz kojih ta djela proizlaze. Drugo što je važno istaknuti je na kojim nivoima, ili o kojim iskustvima koji proizlaze iz tri navedena bazična fenomena možemo uopće razgovarati? Drugim riječima, iskustvo je temelj spoznaje, te se prema tome možemo pitati, na kojim nivoima možemo uistinu ostvariti ono što Buber naziva međuosobno „između“?

S pravoslavnom Crkvom kad se govori o prvom fenomenu, odnosno području mistične teologije, postojanje zajednica poput zajednice „Bose“ govori samo za sebe. Znamo da su kršćanske Crkve i zajednice koje su baštinice reformacije, ipak značajno obilježene pokretačima reforme, odnosno njihovim doživljajima i duhovnim iskustvima, stoga bi bilo zanimljivo upravo povesti dijalog i o tim elementima njihove tradicije. Ako promatramo drugi bazični fenomen, fenomen vezan uz odnose prema drugima i drugačijima, tada se on pokazuje najopterećenijim područjem za dijalog jer je obilježen poviješću koja u sebi nosi i mnogobrojne ožiljke sukoba. Glede trećeg bazičnog fenomena, možemo uočiti da je tu otvorenost za dijalog možda i najveća, čemu je dokaz i dosadašnji rad ekumenskog vijeća Crkava, te mnogobrojni susreti različitih komisija, znanstveni simpoziji, itd.

Dosad rečeno o primjeni filozofije simboličkih formi na prvu skupinu problema koju nosi sa sobom dijalog, dalo je već određene elemente koji pomažu rasvijetliti drugu skupinu problema koji su u svezi sa spoznajom „drugoga“ kao preduvjetom dijaloga. U prethodnom dijelu članka smo nastojali prikazati na koji način bi se moglo, primjenjujući Cassirerovu filozofiju, objasniti razvoj osobne kršćanske svijesti, odnosno spoznaje o samom sebi. Ako bismo prihvatili da je „ti“ *alter ego*, i da se i „ti“ u ekumenskom dijalogu oblikuje unutar kršćanstva kao simboličke forme, tada su medij spoznaje drugoga djela (*die Werke*) koja su nastala unutar kršćanskih Crkava i zajednica¹⁹. Uživljavanje u formativne procese drugoga pretpostavlja

19 Prije analize djela drugoga potrebno je biti do kraja svjestan specifičnosti realizacije kršćanske simboličke forme u svojoj zajednici.

analizu realizacije kršćanske simboličke forme u njegovoj zajednici²⁰. Na ovaj način se iznutra može pratiti razvoj određenih sadržaja, stavova i ustanova, i samim time su uočljiviji elementi u kojima je moguće doći do suglasnosti, a u kojima to nije. Nadalje, ovakvim pristupom se dolazi do većeg poštovanja i uvažavanja tradicije drugoga, ali i do prepoznavanja i mogućeg prihvaćanja pluralizma oko prijepornih točki; drugim riječima, do granice do koje dijalog, kao usuglašavanje stajališta, može ići. Ali ono što držimo bitnim doprinosom Cassirerove filozofije, je to da se stavlajući naglasak na formalnim, a ne toliko na materijalnim, sadržajnim elementima, može lakše prihvatiti jedinstvo u različitostima, dakle pluralnost bez relativizma.

Zaključak

Početni problem koji smo si zadali: analiza mogućnosti ekumenskog dijaloga, nametnuo je niz filozofskih, odnosno spoznajnih, problema čije rješavanje i pojašnjenje je preduvjet spoznaje mogućnosti dijaloga općenito, ali i specifičnog ekumenskog dijaloga. Korištenje filozofije simboličkih formi, dakle filozofskog sustava Ernsta Cassirera, ponudilo je platformu za jedno drukčije uokvirenje kršćanstva kao svjetonazora ili misaonog sustava, odnosno za promatranje kršćanstva kao simboličke forme. Predloženi filozofski sustav na temelju iznesenog pokazao se također kao pogodan za uspostavu mosta između teološke epistemologije i drugih modernih kulturoloških znanosti. Budući da je cilj teologije kao znanosti dolazak do što objektivnijih tvrdnji tada, je ona ujedno i neizostavni čimbenik u akademskom ekumenskom dijalogu. Međutim, da bi gore navedeno bilo utemeljeno bilo je neophodno učiniti korak unatrag, zapitati se općenito o nastanku iskustva i spoznaje, da bi se došlo do specifičnosti vlastitih kršćanstvu i kršćanskoj svijesti. Rezultati dobiveni filozofskom analizom mogu pomoći u rasvjetljenju, kako se u kršćanstvu dolazi do znanja i do određenih tvrdnji; upravo je to nužno da bi se u dijalogu shvatilo koliko su tvrdnje pojedinih kršćanskih

²⁰ Ova tvrdnja pretpostavlja da postoji jedna simbolička forma unutar kršćanstva koja se na različite načine konkretizira.

Crkava i zajednica sadržajno pomirive ili koliko je moguće daleko ići u doktrinalnom usuglašavanju. Nadalje, primjena filozofije simboličkih formi pokazala je da je ljudska stvarnost pluralna, tj. da joj se uvijek može pristupiti s različitih stanovišta, što samo po sebi ne znači relativiziranje te stvarnosti. Cassirer je svojom filozofijom želio ukazati da je moguće doći do formalnog jedinstva različitih tumačenja svijeta, odnosno da ih je moguće ujediniti u ljudskoj, simboličkoj, formativnoj i kulturnoj djelatnosti. Primjena filozofije u ekumenskom dijalogu imala je dakle za cilj, i pokazala mogućnost drukčijeg pristupa u ekumenskom dijalogu, njegove mogućnosti i ograničenja, te je bila poticaj za traženje novih puteva oblikovanja onog međusobnog „između“.

**CHRISTIANITY AS A SYMBOLIC FORM
PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE POSSIBILITY
OF THE ECUMENICAL DIALOGUE**

Summary

Our starting position was the analysis of the possibility of the ecumenical dialogue, and it imposed a series of philosophical, i.e. epistemological problems whose solution and clarification is a precondition for a general understanding of the possibility of dialogue, but also of a specific ecumenical dialogue. The philosophy of the symbolic forms, i.e. the philosophical system of Ernst Cassirer, offered a pattern for a different definition of Christianity as a worldview, or as a speculative system: understanding Christianity as a symbolic form. The mentioned philosophical system offers a possibility of bridging between theological epistemology and other modern cultural sciences. Since the goal of theological science is the achievement of the most objective statements, theology is a non-avoidable factor in the academic ecumenical dialogue. A general inquiry regarding the genesis of the experience and knowledge, aiming to clarify the specificity of Christianity and Christian knowledge was needed in order to base the above mentioned philosophical system on a solid ground. Results achieved through a philosophical analysis can illuminate the process of attaining knowledge and statements: this is necessary in order to understand the extent of the compatibility of the statements of particular Christian churches and communities, or the possibilities for a doctrinal conciliation. Further, the application of the philosophy of symbolic forms showed that human reality is a plural one, i.e. that it can always be approached from different angles that should not necessarily lead to relativism. By his philosophy Cassirer suggested that it is possible to reach a formal unity of different interpretations of the world, i.e. it is possible to unify them in a human, symbolic, formative and cultural activity. The application of philosophy in the ecumenical dialogue had this goal, and showed the possibility of a different approach in the

ecumenical dialogue, their possibilities and abridgements, and was an encouragement in the search of new paths in edification of that mutual “between”.

Key words: dialogue, ecumenism, philosophy of symbolic forms, epistemology, theological epistemology.